

KLEIN ÁGNES – MÁRKUS ÉVA

A MAGYARORSZÁGI NÉMET GYERMEKIRODALOM ÉS PEDAGÓGIAI JELENTŐSÉGE

„...Az irodalom nemcsak szabadidős tevékenység, és nem is csupán kutatási objektum, hanem minden törekvésében és veszélyeztetettségében lehetővé tette az eltelt évezredekben, hogy ereje által nyelvek és ezen keresztül népek és nemzetek maradjanak életben” (Daczi, 2004, 69).

A magyarországi németekről elmondhatjuk, hogy a családok kisebbségi-nyelv-átörökítő funkciója túlnyomórészt megszakadt. A családok, főleg faluhelyen őrizték ugyan a helyi dialektusokat, ám a hivatalos színtereken, ahogyan az oktatásban is, átmeneti jelenségként kezelték a gyermekek német nyelvűségét, amit célszerű volt minél előbb a magyar nyelvre átváltani (Klein, 2010). A világháborút követően, ami cezúrát jelentett a nyelvvesztés folyamatában, a hagyományos falusi közösségek megszüntetése, a családi paraszti gazdaságok felszámolása miatt a német helyi dialektusok tovább vesztettek jelentőségükből. Ezt a folyamatot tovább gyorsította az iskolarendszer, az intézményi háttér teljes hiánya. Mire az utóbbiak kiépültek, addigra a nyelvvesztés hatalmas méreteket öltött. Ma egy fordított szituációnak lehetünk tanúi, míg a német nemzetiségi óvodák, iskolák és különböző intézmények segítik a hivatalos szférában a nyelv elsajátítását, addig a családi szférából szinte teljesen kiszorult a német nyelv, a német nyelv dialektusai.

SZERZŐK ÉS MŰVEIK

AZ IGELE-BIGELE C. ANTOLÓGIA

A *Ragadj tollat! (Greift zur Feder)* felhívással 1973-ban újjáélesztett magyarországi német nyelvű irodalmat 1980-ban követte egy magyarországi szerzők műveiből összeállított német nyelvű gyermekirodalmi antológia *Igele-Bigele (Süni-büni)* címmel. Az antológiát Koch Valéria szerkesztette és kereste ki azokat a műveket, amelyeket gyermekek számára megfelelőnek

tartott. A *Neue Zeitung* gyermek- és ifjúsági oldalai után végre egy nagyobb lélegzetű összefoglaló műben jelenhettek meg a gyermekeknek szánt német nyelvű művek. Az antológia, amely 51 novellát és verset tartalmaz, olyan jeles, a magyarországi német irodalomban ismert szerzőktől származnak, mint Áts Erika, Koch Valéria, Rittinger Engelbert, Fáth György, Fischer Lajos vagy Nelu Bradean-Ebinger. Áts Erika *Wundertorte (Csodatorta)* című versében egy születésnap csodáit ismerhetjük meg humorosan, remek nyelvi eszközök segítségével, képies formában, ami szinte csábít a mű illusztrációjára. A nem mindennapi költői képek teszik eredetivé, a gyermekirodalom megunhatatlan „csemegejévé” a verset. Különösen találóak azok a magyar-német kultúrkörből származó szóképek, amelyek mintegy a magyarországi németek kettős nyelvűségét és kultúrájúságát manifesztálják, mint például Leckwarprinz (lekvárherceg-Marmeladenprinz). Mindezt humorosan, költői képekkel, a gyermekek számára élvezetesen teszik a művek. A kötet számos témán és koron ível át és foglalja össze azt, amit a magyarországi német gyermekirodalom a hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején be tudott mutatni.

JOSEF MICHAELIS: ZAUBERHUT (VARÁZSCILINDER)

Josef Michaelis *Zauberhut (Varázscilinder)* c. kötete 1991-ben jelent meg, és a magyarországi német gyermekirodalomra irányította újra a figyelmet. A szerző átütő sikerét bizonyítja a kötet számos kiadása, és egyéb műveinek magyar nyelvű fordítása. A gyermekversek gazdag repertoárjára bukkanunk a kötetben: mondókákra, kiszámolókra, nyelvtörőkre, altatókra, lírai formában megörökített versikékre, melyek a természeti jelenségeket hozzák a gyermekek közelébe szemléletesen kalligrammok formájában (Sprühregen, Tropfen, Winter). A kötet lírai alkotások mellett epikai

műveket is tartalmaz. Az állatoknak külön fejezetet szán a költő verseiben, elbeszéléseiben, melyek az érdeklődő kis olvasók számára megelevenednek, cselekszenek, beszélnek, a színes képet kiegészítik a gyermekek által kedvelt hangutánzó szavak (Tierkonzert, Tierische Gewohnheiten stb.). Az állatmesékben szereplő állatokat a szerző emberi tulajdonságokkal ruház fel (csalafintaság, butaság, hiúság stb.) A mesékben az erkölcsi igazság győz, észrevétlenül nevelve a gyermekeket. A kötet végén két monda (*Die Steinschnecken von Willand, Der verlorene Schatz*) található, amelyek Somberekhez és Villányhoz, a szerző szívének két kedves településhez kötődnek. A két történet a mondák előadásmódjának megfelelően rövid, mondatszerkezetű, egyszerű. A magyarországi németek számára fontos a mondakincs, ahogyan a többi nép számára is, hiszen ezeken keresztül több dimenzióban kötődéseket lehet kialakítani. A múlthoz, történetünkhöz, de a szülőfaluhoz, ahhoz a tájhoz is, amit már régóta ismerünk, ismerni vélünk, de most egy izgalmasabb, titokzatosabb formában jelenik meg az olvasó előtt.

MICHAELIS: DER VERLORENE SCHATZ – AZ ELVESZETT KINCS

Ez utóbbi monda címét viseli Michaelis 2008-ban megjelent kétnyelvű kötete (*Der verlorene Schatz – Az elveszett kincs*), amely kilenc mesét és tizenöt mondát tartalmaz. Hogy a címadó monda kiválasztása több értelmezést is megengedhet, igazolja az első állatmesé – *Das Lamm und der Esel* (A bárány meg a szamár). A báránynak nem tetszik saját nyelve, a pacsirtákhoz hasonlóan szeretne beszélni, amire a szamár azt tanácsolja neki, hogy felejtse el a saját nyelvét. A bárány ezt meg is teszi, de az új nyelvet nem sikerül megtanulnia, sajátját viszont elfelejti, így senkivel nem tud beszélni, míg újra meg nem tanulja a régi, az elfelejtett, lenézett nyelvet. Michaelis (2008, 19)

a következő sorokkal zárja a mesét: „Fontos mások nyelve és éneke, talán még szebb is az övénel, de mindenkinek a saját anyanyelve a legnagyobb kincse, olyan örökség, melyet akár örökre is el lehet veszíteni.” Mindkét kötetet gyermekrajzok illusztrálják.

ARNOLD KRISZTINA VERSEI

A Neue Zeitung gyermekoldalainak vagy irodalmi kiadványának Signale olvasói új gyermekverseknek örvendezhetnek Arnold Krisztina tollából, akinek versei a fiatalabbaknak íródtak, az óvodásnak és kisiskolásoknak. Ennek a korosztálynak szóló témavilága az állatokat (*Wilde Tierwelt – Vad Állatvilág, Haustiere – Háziállatok, Eine Frage – Egy Kérdés*) hozza közel a gyermekekhez, bemutatva azok tulajdonságait. Az otthon, család témájával foglalkoznak a *Den Tisch decken (Asztalterítés), Unsere Familie (Családunk)* című versek. Aranyos történettel ismerkedhetnek meg a gyerekek a *Hexenpanne (Boszorkánybaleset)* című versikében, amelyben egy boszorkányt érhető talán legnagyobb szerencsétlenség következik be, elromlik a seprűje. Persze minden jól végződik, és megjavul a seprű, így a boszorkány újra repülhet. A vers végi egyszerű rímek (aabb), amelyek szinte érezhetően összekapcsolják a verseket a ritmussal, a zenével változatossá, még élvezetesebbé teszik az olvasást, az előadást. A szerző verseinek egyszerű, modern szókinccse alkalmassá teszi a verset a befogadásra a németül olvasó (hallgató) gyermekek számára.

A szerzőnek 2019-ben jelent meg önálló kötete *Wolki und ihre Freunde (Felhőske és barátai)* címmel, amely összegzi az elmúlt évek verseit, prózáit. A könyvben versek, mondókák és mesék mellett mecseknádasdi nyelvjárással megírt modern történetek is találhatóak, és CD-melléklet segíti az olvasót a leírt szövegek helyes kiejtésében, hangsúlyozásában.

GYERMEKVERSEK, NÉPMESE ÉS MONDÁK NYELVJÁRÁSBAN

Több gyűjteményes mesekötet is megjelent, ami a magyarországi németek népmesekincsét tartalmazza. A *szomorúfűz gazdagsága (Reigöd vum Weidepam)* egy káni (Baranya megye)

nyelvjárásban íródott, 2011-ben megjelent, 24 mesét tartalmazó mesekötet. A meséket Korb Angéla gyűjtötte a nagymamájától. A könyv melléklete egy CD, amin az eredeti hangfelvételek hallgathatók meg. A kötet végén pár oldalas nyelvjárási szótár segíti a megértést.

1984-ben, Budapesten jelent meg az *Ördögcsúcs (Teufelsgipfel)* című mesekötet. Herger Ede palkonyai (Baranya megye) német nyelvű népmeséket gyűjtött benne össze. A gyűjtemény 2000-ben kétnyelvű (magyar és német) kiadásban is megjelent Pécsen, 20 mesét tartalmaz. Palkonya a Villányi-hegységtől északra fekszik, dombos vidéken. Az *Ördögcsúcs* című kötet meséi általában falusi környezetben játszódnak, és a szegény emberek életéről szólnak, sokszor tréfával, humorral fűszerezve. Találkozunk rablóbandával is, akik a sűrű, sötét erdőben tanyáznak, és varázslatos kincseik vannak.

A részben a legkisebkek számára íródott nyelvjárási könyv a *Kinderreime und Sprüche aus Werischwar (Pilisvörösvári gyermekversek és mondókák)*. A 177 oldalas kötetet Kerekes Gábor és Müller Márta szerkesztették. A gyermekverseket és mondókákat tartalmazó mű hosszú gyűjtőmunka eredményeként jött létre, és a kéziratos nyelvjárási vers- és mondókaanyag szorítkozik. A kötet a variációkat is tartalmazza, melyek a szóbeli továbbörökítés eredményeként keletkeztek. A versikéket vagy kisgyerekeknek tanították (kiszámolók, ujrímek, lovagoltatók), vagy gúnyrímként a szomszédos települések lakóit csúfolták velük, de találunk ünnepekhez kötődő mondókákat is, mint például újévi versikéket, esküvői köszöntő verseket vagy jeles napok időjárásához kötődő parasztrekulákat (Márkus 2018).

ÖSSZEGZÉSÜL

Az irodalomoktatás, bármely nyelven is történik, része az oktatási és képzési rendszerünknek, és egyike a kulturális emlékezés központi instanciáinak. Ennek alapján az irodalomoktatás a kisebbség nyelv folytonosságának biztosításán túl, annak szellemi, történelmi fennmaradását is biztosítja. Olyan tananyag ez, amely elősegíti egymás jobb megismerését, klisék, előítéletek leépítését, a gyermekek a magyarországi

németek történelmének jelentősebb fordulópontjaival, hagyományával, kultúrájával is megismerkedhetnek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arnold Ch. (2019): *Wolki und ihre Freunde. Gedichte und Reime, Märchen und Geschichten.* (Felhőske és barátai. Versek és mondókák, mesék és történetek). Budapest: Verband Ungarndeutscher Autoren und Künstler (Reihe Literatur Band 18.).
- Arnold K. (2007/2008): *Kindergedichte.* In: Neue Zeitung Signale 3.p.
- Arnold K. (2010): *Kindergedichte.* In: Neue Zeitung Signale Dezember 3.p.
- Arnold K. (2011): *Wolki.* Neue Zeitung 51-52.
- Arnold K. (2011). *Wilde Tierwelt.* Neue Zeitung 33.
- Daczi M. (2004): *Lies mit! Denk mit! Analyse eines Lehrwerks für den Literaturunterricht.* In: Schuth J. (Hrsg.): *Literatur. Literaturvermittlung. Identität.* VUDAK, Budapest. 69-78.
- Erb, D. és Márkus, É. (2020): *Traditionsbewahrung in Großnaarad/Nagynyárád. Der erlebnisreiche Volkskundeunterricht im Sinne der lebendigen Traditionsbewahrung in Großnaarad.* In: Vitályos Gábor Áron (szerk.) *Mester és tanítvány VI. Tanulmánykötet.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. URL: http://www.eltereader.hu/media/2020/04/MesterEsTanitvanyVI_webre.pdf letöltve 2020. 08. 09.
- Herger Ede (2000): *Ördögcsúcs.* Veranda, Pécs.
- Herger, E. (1984, Hrsg.): *Teufelsgipfel. Ungarndeutsche Volksmärchen für Kinder.* Gesammelt in Palgan/Palkonya (Kom. Branau) von Ede Herger. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Klein Á. (2010): *Nyelvhasználat a két világháború között a Tolna megyei németek körében.* In: Kurucz R. (szerk.): *Wurzeln und Triebe I. Német nemzetiség Tolna megyében.* PTE IGYFK 41-85.
- Koch V. (szerk.) (1980): *Igele-Bigele.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- Márkus Éva (2018): *Recenzió. Kerekes Gábor – Müller Márta (szerk.): Kinderreime und Sprüche aus Werischwar (Pilisvörösvári gyermekversek és mondókák). Zusammenge stellt, transkribiert, übertragen, kommentiert und Vorwort von Gábor Kerekes / Márta Müller. Werischwar/Pilisvörösvár, 2017. ISBN 978-615-00-0871-4. Gyermeknevelés, 6. 3. sz., 199–201.* <http://ojs.elte.hu/gyermeknevelés/article/view/571/469> letöltve 2020. 08. 09.
- Michaelis, J. (1991): *Zauberhut.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- Michaelis, J. (2008): *Der verlorene Schatz. Az elveszett kincs.* J. Michaelis, Villány.
- Schuth, J. és Korb, A. (2011, Hrsg.): *Reigöd vum Weidepam. Kaanr Vrzählstickr von Mathilde Geizkopf (A szomorúfűz gazdagsága. Káni elbeszélések Mathilde Geizkopftól).* Neue Zeitung Stiftung, Budapest.